

<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 14, Issue 1, No.38, Spring 2022, pp. 91-110

Received: 10/05/2022 Accepted: 06/08/2022

Investigating Shafii Kadkani's Terminology in Literary Criticism

Khadijeh Esfandiari

Ph. D. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran
cheshme22@gmail.com

Alireza Asadi*

Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran
a.asadi@ilam.ac.ir

Rahman Zabihi

Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran
r.zabihi@ilam.ac.ir

Abstract:

Human knowledge is swiftly moving towards independence and specialization. One of the requirements of independence is having a special, systematic, and creative language and discourse. Literary criticism, as specialized knowledge, due to this necessity, turns upon the creation of new terms. However, the dependence of literary works on language, emotions, and mentalities, the differences, and the unique linguistic and cultural capacities of each nation require researchers to develop terms appropriate to their native works in order to understand and evaluate their literary works comprehensively. In the present study, by explaining the necessity of terminology in criticism and the scientific principles of terminology, we have examined the terms suggested by Shafii Kodkani in literary criticism from various aspects. The results of the research show that since these terms have emerged by combining classic native knowledge and new literary ideas and are made based on the structural and aesthetic capacities of the Persian language, they have been established and used widely in the discourse of literary criticism and give us hope for the formation of native literary criticism.

Introduction

The Persian language, like other languages, has characteristics that many literary techniques and devices of

*Corresponding author

Esfandiari, K., ASADI, A., zabihi, R. (2022). Investigation and analysis of Shafi'i Kadkani's terminology in literary criticism. *Literary Arts*, 14 (1), 91 -110.

2322-3448 / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/liar.2022.132978.2128>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088027.1401.14.1.6.2>

art are based on them. Therefore, criteria related to literary criticism should be formed in accordance with the aesthetics and poetics of this language to evaluate its special capabilities.

During more than fifty years of research, investigation and authoring of numerous works, and theorizing and creating terms in the field of literary criticism, Shafi'i Kadkani has contributed significantly to the growth of native literary criticism. Many of Shafi's terms in literary criticism, looking at the new principles of criticism and literary theory, are based on the special structure of the Persian language. The terms are essential for the Persian language and literature. They free the literary researchers and "leave a deep vortex of repetition, interference, superficiality, ignorance and sometimes theorizing, and sometimes a feeling of false exclusion and a generalization about one's own heritage" (Fotoohi, 2016, p. 12).

Materials and Methods

In this qualitative research, we have tried to investigate the critical terms in Shafi'i's works and his ideas in Persian literature with a descriptive-analytical method and a comparative approach.

Results

In this research, by carefully studying the works of Shafifu and extracting terms of literary criticism, we examined terms considering two components: 1) scientific foundations, and 2) the rhetoric of making terms. In Shafi'i's works, in a general view, the terms are based on the foundations of new linguistics, especially the theories of formalism. Besides, they have been influenced by the scientific foundations of other branches of human sciences such as sociology, psychology, and analytical philosophy. In addition, factors such as secularizing or making concepts conventional, providing precise definitions and explanations of each term, modeling and systematizing them, classifying some concepts, avoiding ideological bias, and paying attention to the text have also strengthened the scientific aspects of these terms.

Apart from the above technical fields, Shafi'i's poetic style and artistic taste and its combination with a scientific view have led to the construction of terms that are mostly based on similes and metaphors or synesthesia that help both beauty and a clearer understanding of the meaning of the term. Two factors are the greatest strengths of these terms: 1) practicality and modeling, and 2) updating of old literary knowledge based on scientific foundations and new approaches of criticism, and also practical adaptations of new theories of criticism, especially formalistic, structuralism and hermeneutic criticism.

Shafi'i terms can be placed in three categories. The first category includes innovative terms that are made largely based on individual ideation, analysis, and reasoning. These terms rely on a coherent theoretical system and numerous experimental and practical examples and evidence. Second, adapted terms that are generally derived from the important contemporary currents of literary criticism especially formalism, structuralism, sociology of literature, hermeneutics, as well as classical Persian and Arabic literary criticism, including the opinions and ideas of people such as Gorjani and Jahiz and to some extent critics of Indian style. The final category includes translated terms that are presented in his works.

In the study of the construction of terms, it can be said that these terms are either a) taken from other fields of knowledge such as agriculture, folklore, and the fields of natural or technical sciences and or they are old and familiar terms that have been reconstructed in a new meaning.

Conclusion

Shafi'i is one of the few contemporary theorists who contributes to the localization of literary criticism by creating a terminology system based on scientific methods and placing them in the discourse of Persian literary criticism. His terms are placed in three categories of invented, redefined, or adapted and translated terms. While trying to revive the neglected theories of old criticism and rhetoric, they are largely based on new scientific methods, especially linguistics, philosophy, and sociology of literature. Also, in their construction,

eloquence and rhetoric have been applied simultaneously and the use of literary techniques such as similes and metaphors have given them more clarity, simplicity, and comprehensibility.

Among other issues, the precise definition of terms, the presentation of numerous evidence and modeling, the observance of impartiality, and a purely literary view and applied classifications have made such terms more and more popular among experts. The importance of these terms more than anything is that since they are based on the study of Persian language works and mastering them, they fully adapt to the structure of the Persian language. In addition, they have been planned according to accurate measurement and transparent criteria in this field, so by collecting these terms, we can hope for the formation of native academic literary criticism in Iran.

Keywords: Literary Criticism, Literary Theory, Indigenous Criticism, Shafii Kadkani, Dictionary of Literary Criticism Terms.

References

- Abbasi, H. (2007). *Rain travelogue*. Tehran: Sokhan Publication.
- Abrams, M. H. (1999). *A glossary of literary terms*. Translated by Saeed Sabzian. Tehran: Rahnama Publication.
- Boroujerdi, M. (2016). *Iranian intellectuals and the west*. Tehran: Farzan Rooz Publication.
- Dehghani, M. (2001). *Pioneers of Iranian literary criticism*. Tehran: Sokhan Publication.
- Felber, H. (2012). *Terminology manual*. Translated by Mohsen Azizi. Tehran: Iran Information and Documents Center.
- Fotoohi, M. (2016). *An introduction to literary studies*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Hosseini Beheshti, M. A. (2013). *Morphology, terminology and knowledge engineering*. Tehran: Research Institute of Information Science and Technology of Iran.
- Mohabbati, M. (2008). *From meaning to form*. Tehran: Sokhan Publication.
- Parsinejad, I. (2001). *The Iranian enlightened thinkers literary criticism*. Tehran: Sokhan Publication.
- Parsinejad, I. (2008). *Khanlari and literary criticism*. Tehran: Sokhan Publication.
- Parsinejad, I. (2009). *Ehsan Tabari and literary criticism*. Tehran: Sokhan Publication.
- Peirce, Ch. S. (1998). The ethics of terminology. Volume 2. USA: Indiana University Press.
- Peirce, Ch. S. (2003). Questions about the special abilities of man. *Journal of Philosophy of Mind*, 15-16, 153-197.
- Shafiei Kadkani, M. R. (1996). *Imaginary images in Persian poetry*. Sixth Edition. Tehran: Agah Publication.
- Shafiei Kodkani, M. R. (1998). The charm of companionship. *Bokhara*, 2, 15-26.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2002). *Asrar al-Tawheed fi maqamat Al-Sheikh Abi Saeed*. Fifth Edition. Tehran: Agah Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2006). *Literary criticism in Indian style*. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2007a). *Mukhtarnameh*. Third Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2007b). *Attar's Mosibatnameh*. Third Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2008a). *Qalandrieh in history*. Third Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2008b). *Contemporary Arab poetry*. Second Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2008c). *In periods of Persian poetry from constitutionalism to the fall of the Monarchy*. Fifth Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2009). *Shams Tabriz's ghazliat*. Fourth Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2011). *A poet in the attack of critics*. Third Edition. Tehran: Agah Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2012a). *The resurrection the words*. Third Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2012b). *With light and mirror (ba cheragh va ayeene)*. Fourth Edition. Tehran:

Sokhan Publication.

- Shafiei Kadkani, M. R. (2013a). *Poetry music*. Thirteenth Edition. Tehran: Agah Publication.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2013b). *The language of poetry in Sufiya's prose*. Fourth Edition. Tehran: Sokhan Publication.
- Swedberg, R. (2017). *On the Heuristic role of concepts in theorizing*. Brill.
- Yaqubnejad, M. H. (2014). The role of terminology in the empowerment of Jurisprudence. *Quarterly Journal of New Research in Jurisprudence*, 22(3).
- Zamani, N., & Abd ol-Maliki, M. (2012). Exchanging local knowledge. *Jahad Journal*, 23(258).
- Zarrinkoub, A. H. (1982). *literary criticism*. Tehran: Amirkabir Publication.

بررسی و تحلیل اصطلاح‌سازی شفيعی کدکنی در نقد ادبی

خدیدجه اسفندیاری، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

cheshme22@gmail.com

علیرضا اسدی*، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

a.asadi@ilam.ac.ir

رحمان ذبیحی، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

r.zabihi@ilam.ac.ir

چکیده

دانش‌های بشری در قرون اخیر، با روندی پرشتاب به سوی استقلال و تخصصی شدن پیش می‌روند. یکی از لوازم این استقلال، داشتن زبان و گفتمانی ویژه، نظام‌مند و زیاست. طبیعتاً نقد ادبی نیز دانشی تخصصی است که در پاسخ به این ضرورت، به وضع اصطلاحات گسترده روی آورده است؛ اما وابستگی آثار ادبی به زبان، عواطف و ذهنیات و توجه به تفاوت‌ها و ظرفیت‌های زبانی و فرهنگی منحصربه‌فرد هر ملت ایجاب می‌کند محققان برای شناخت و ارزیابی جامع آثار ادبی خود، گاهی به وضع اصطلاحات متناسب با آثار بومی خود بپردازند. در این پژوهش با تشریح ضرورت و اهمیت اصطلاح‌سازی در شکل‌گیری نقد ادبی بومی و نگاهی به اصول اصطلاح‌سازی علمی، به بررسی اصطلاحات پیشنهادی شفيعی کدکنی در نقد ادبی، از جنبه‌های گوناگون پرداخته‌ایم. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد از آنجا که این اصطلاحات با تلفیق دانش‌های بومی قدیم و نظریات جدید ادبی و براساس ظرفیت‌های ساختاری و زیبایی‌شناختی زبان فارسی و نگاه نظام‌مند و الگوپذیر و رعایت تقریبی اصول کلی اصطلاح‌سازی علمی پدید آمده‌اند، تاحد بسیاری در گفتمان نقد ادبی معاصر تثبیت و فراگیر شده‌اند و ما را به شکل‌گیری نقد ادبی بومی امیدوار می‌کنند.

کلید واژه‌ها: نقد ادبی؛ نظریه ادبی؛ نقد بومی؛ شفيعی کدکنی؛ فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی

*مسئول مکاتبات

اسفندیاری، خدیجه، اسدی، علیرضا، ذبیحی، رحمان. (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل اصطلاح‌سازی شفيعی کدکنی در نقد ادبی. *فنون ادبی*، ۱۱۴(۱)، ۹۱-۱۱۰.

۱- مقدمه

امروزه دانش نقد ادبی جایگاهی مقتدر در میان دانش‌های ادبی و علوم انسانی دارد و هیچ متفکری چنانکه خود را بی‌نیاز از ادبیات ملت خود نمی‌داند، برای فهم و تحلیل متون ادبی، از نقد و نظریه ادبی نیز غافل نیست.

تعریف نقد ادبی همانند بسیاری از مفاهیم علوم انسانی در طول تاریخ با تغییر و پراکندگی آرا همراه بود است؛ اما با تسامح می‌توان گفت نقد ادبی اصطلاحی کلی برای مطالعات مربوط به تعریف، طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل، تفسیر و ارزیابی آثار ادبی است که نظریه‌ای را به همراه اصول کلی و مجموعه‌ای از اصطلاحات، تمایزها و دسته‌ها و همچنین معیارها برای شناسایی و تجزیه و تحلیل آثار ادبی ارائه می‌دهد (آبرامز، ۱۳۸۷: ۵۰). همانطور که در این تعریف نیز می‌بینیم، وجود نقد ادبی کاملاً وابسته به داشتن نظامی از اصطلاحات و تعاریف است.

چارلز اس. پیرس (۱۹۹۸)، زبان‌شناس بزرگ معاصر، بر این باور است که هر حوزه علمی، نخست باید دایره‌ای از واژگان مجهز به لغات هم‌خانواده، برای هر مفهوم علمی داشته باشد و هر واژه باید دارای معنایی دقیق باشد؛ تا آنجا که معانی مختلف آن به بخش‌هایی از طبقه‌های مختلف اطلاق شود و هیچ‌کدام با دیگری اشتباه گرفته نشود (پیرس، ۱۹۹۸: ۲۶۳). نقد ادبی نیز مانند سایر حوزه‌های مطالعاتی بشر، برای ارتباط مؤثر، انتقال، گردآوری و دسته‌بندی و ثبت و ضبط یافته‌های خود به زبان و اصطلاحات مخصوص نیازمند است.

زبان فارسی مانند سایر زبان‌ها ویژگی‌هایی دارد که بسیاری از شگردها و ظرفیت‌های ادبی و نگارشی متون ادبی، بر مبنای آنها خلق شده‌اند؛ از این رو دانش‌های ادبی وابسته به این زبان، از جمله نقد ادبی، باید در تناسب با زیبایی‌شناسی و بوطیقای این زبان و برای ارزیابی قابلیت‌های خاص آن شکل بگیرند؛ بنابراین «فقط اهل زبان - آنها که تمام ابعاد و ساحت‌های کلمه را احساس می‌کنند - می‌توانند درباب نیک و بد یک شعر اظهار نظر کنند. یک غیر اهل زبان، هر قدر خوب جوانب تاریخی و اجتماعی و زمینه‌های فکری و محتوایی یک شعر را بررسی کند، به زمینه‌های علم‌الجمالی و نکاتی که به ساختمان زبان و نظم کلام ارتباط دارد، نمی‌تواند پردازد و اگر پردازد رجم به غیب کرده است و بهتر است در این زمینه از خبرگان اهل زبان یاری بجوید» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷ الف: ۲۱).

زبان ادبی با گونه‌های دیگر زبانی متفاوت است و همین مسئله، تفاوت عمده پژوهش‌های ادبی را با شاخه‌هایی از دانش آشکار می‌کند که صرفاً با ترجمه می‌توانند اصطلاحات و مفاهیم خود را به زبان و فرهنگ دیگری منتقل کنند. برای تولید دانش نقد ادبی در هر زبان، تا حد بسیاری به نظریه‌هایی مستخرج از آثار ادبی آن فرهنگ، یا تطبیق و بومی‌سازی اصطلاحات نقد ادبی دیگر زبان‌ها با زبان و ادب بومی، نیاز است؛ زیرا چنانکه تجربه دهه‌های اخیر در زبان فارسی نشان داده است، تکیه صرف بر کاربرد مفاهیم و اصطلاحات نقد ادبی غربی با همان چهارچوب و ساختار، دستاورد باروری برای دانش نقد ادبی ایران فراهم نیاورده و لازم است ضمن تعامل با دستاوردهای نقد ادبی جهانی با تکیه بر ویژگی‌های زبان و فرهنگ فارسی، تا حد امکان به دانش نقد ادبی بومی نزدیک شد. با توجه به وجود سنت دیرپای تحقیق و تألیف در زمینه ادبیات و دانش‌های ادبی و همچنین گستردگی و فربهی تحقیقات، تألیفات، مکاتب و رویکردهای جدید غیربومی در نقد ادبی جدید، نظریه‌پردازی و تمهید بنای نقد ادبی بومی کار دشوار و وقت‌گیری به نظر می‌رسد و به محققان جامع‌الاطراف نیازمند است که بر متون و سنن ادبی و دانش‌های ادبی کهن و نو اشراف کافی داشته باشند. کوشش برخی محققان ادبی صدساله اخیر، از آخوندزاده تا خانلری، برای دستیابی به ملاک‌های بومی داوری آثار ادبی، بی‌گمان تأمل‌برانگیز است (در این باره نک. آثار انتقادی ایرج پارس‌نژاد). با این حال به نظر نگارندگان، توفیق نیافتن آنها در خلق نظام منسجم اصطلاحات نقد ادبی به نحوی که به شکل گسترده وارد گفتمان نقد ادبی معاصر شود، نقطه ضعف اصلی عموم این پژوهش‌ها به شمار می‌رود؛ نقصانی که شفیی کدکنی کاملاً بدان آگاه است: «یکی از مشکلات اساسی در تاریخ نقد ادبی ما چیزی است که از آن می‌توان به "فقر ترمنولوژی" تعبیر کرد» (همان: ۲۱۹).

شفيعی کدکنی در بیش از پنجاه سال تحقیق، تتبع و تألیف آثار متعدد و نظریه‌پردازی و اصطلاح‌سازی در حیطه نقد ادبی توانسته است به شکل چشم‌گیری به رشد نقد ادبی بومی کمک کند. رواج بسیاری از اصطلاحات ابداعی، اقتباسی و برابرنهاده او در گفتمان نقد ادبی و تحقیقات دانشگاهی و حتی ژورنالیستی، نشانه توفیق وی در جامعه عمل پوشاندن به ایده آل نقد ادبی بومی است. بر همین مبنا بسیاری از اصطلاحات شفيعی در نقد ادبی برپایه ساختار ویژه زبان فارسی استوار شده‌اند؛ اصطلاحات مرتبط با تصویر شعری و صور خیال مانند «محور عمودی و افقی خیال»، «حرکت و ایستایی تصاویر»، «تزام تصویر»، «رنگ تصویر» یا اصطلاح مرتبط با موسیقی شعر مثل «موسیقی معنوی»، «موسیقی درونی»، «اوزان خیزایی و جویباری»، «اوزان شفاف و کدر»، «جادوی مجاورت»، «دسته کلید قافیه» و دیگر اصطلاحات مانند «نمودار شعر فارسی»، «شناوری زبان»، «شعر مغانه»، «کاریکراتور» و... نیاز ضروری زبان و ادبیات فارسی است و پژوهشگران ادبی را از «گردابی عمیق از تکرار، تداخل، سطحی‌نگری، ندانم‌کاری و بعضاً نظریه‌زدگی و گاه احساس استغنا کاذب و کلی‌گویی درباره میراث خودی» (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۲) می‌رهاند.

۱-۱ روش پژوهش

در این پژوهش تلاش شده است با روشی توصیفی - تحلیلی و نگرشی تطبیقی به بررسی اصطلاحات انتقادی در آثار و نظریات شفيعی در ادبیات فارسی پردازیم. این مقاله برگرفته از رساله دکتری در حال انجام است که به گردآوری فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی در آثار شفيعی کدکنی اختصاص دارد.

۲-۱ فرضیه و اهداف پژوهش

این مقاله می‌کوشد با حرکت بر مبنای این پیش‌فرض که ایجاد دانش نقد ادبی بومی در هر زبانی، در گرو پیدایش اصطلاحات نقد ادبی متناسب با متون ادبی آن زبان است، اثبات کند که شفيعی کدکنی با علم به این نقصان کوشیده است در آثار متعدد خود با تلفیق دانش‌های ادبی کهن و نظریات جدید، اصطلاحاتی کاربردی متناسب با زیبایی‌شناسی، بوطیقا و ساخت زبان و ادب فارسی وضع و پیشنهاد کند که تا حد زیادی در ایجاد نظام اصطلاحی نقد ادبی بومی توفیق داشته‌اند. بدین منظور نگارندگان با مطالعه کامل آثار انتقادی او و استخراج انواع اصطلاحات ابداعی یا اقتباسی و برابرنهاده کوشیده‌اند تا وجوه علمی، انسجام، تناسب، کاربردی بودن و بومی‌گرایی این اصطلاحات را نشان دهند و طرح تدوین فرهنگ جامعی از آنها را برای پیشبرد گفتمان‌سازی نقد ادبی بومی و رسیدن به نظام اصطلاحی مشترک میان منتقدان ادبی پیشنهاد کنند. بدین منظور در پژوهش حاضر به سبب اهمیت ضرورت اصطلاح‌سازی در نقد ادبی، ابتدا به بحث‌های نظری در این باب پرداخته می‌شود و سپس به جایگاه اصطلاحات شفيعی در این میان توجه خواهد شد.

۳-۱ ضرورت اصطلاح‌سازی در خلق و توسعه نظریه و نقد ادبی

نقد ادبی پیش از هر چیز، از جمله بومی یا اقتباسی بودن، یک نظام نشانه‌ای یا گفتمان است که از مجموعه‌ای اصطلاحات و معانی تشکیل شده است؛ بنابراین بدون نظامی از اصطلاحات، دانش نقد ادبی وجود نخواهد داشت؛ چنانکه فلبر می‌گوید پیشرفت در همه حوزه‌های بشری نیازمند وضع اصطلاحات جدید یا بازتعریف اصطلاحات موجود در زبان است (فلبر، ۱۳۸۱: ۲۱). پیشرفت یک دانش وابسته به تبادل افکار متخصصان و عامل این تبادل، وجود اصطلاحات تخصصی است که به عقیده کابره (۱۹۸۸) بازتاب ساختار مفهومی هر رشته و سازنده پایه‌های ارتباط تخصصی‌اند؛ «ساختار مفهومی و دانش مفهومی در رشته‌ای تخصصی، مقدمه تبادل اطلاعات تخصصی است. در این کاربرد، واژه‌نامه‌ها، فرهنگ‌ها، سرعنوان‌های موضوعی و اصطلاح‌نامه‌ها به عنوان ابزار مستندسازی و اطلاع‌رسانی، غیرمستقیم، کلید دانش فنی در سطح مفهومی و دیگر سطوح پیچیده آن می‌شوند و استفاده از آنها برای برقراری ارتباط در دانش تخصصی اجتناب‌ناپذیر است» (حسینی بهشتی، ۱۳۹۳: ۱۶۰)؛ بنابراین تدوین اصطلاح‌نامه‌ها و فرهنگ اصطلاحات از مقدمات بعدی خلق و گسترش دانش تخصصی خواهد

بود؛ زیرا «علم و توسعه علمی در خلأ اتفاق نمی‌افتد و به یک محیط زبانی احتیاج دارد تا بتواند میان دال و مدلول ارتباطی روشن و شفاف برقرار سازد» (یعقوب‌نژاد، ۱۳۹۴: ۹).

۲- سابقه اصطلاح‌سازی و نظریه‌پردازی در نقد ادبی فارسی

برپایه سخن محققان، از ایران پیش از اسلام «آثار ادبی بسیاری باقی نمانده است تا از روی آن بتوان قواعد و مبانی سخن‌سنجی و نقادی قدیم ایران و سیر و تحول آن را در طی قرون گذشته، استنباط کرد» (زرین‌کوب، ۱۳۶۱: ۱۸۱). پس از اسلام نیز نگاه‌های انتقادی بیشتر «در کتاب‌هایی از قبیل تذکره‌هایی امثال لباب‌الالباب عوفی، تذکره دولتشاه سمرقندی و آتشکده آذر... مطرح شده است که بسیاری از آنان فاقد آرای استوار و سنجیده در این حوزه هستند و سخنان آنان غالباً کلی و همراه با انشاپردازی و سخنان تعارف‌آمیز است» (فتوحی، ۱۳۸۵: ۲۰). از منابع دیگر نقد ادبی کلاسیک، متون بلاغی هستند که از متون فارسی آن می‌توان به سه کتاب ترجمان البلاغه، حقائق السحر و المعجم اشاره کرد. اصطلاح‌سازی در اینگونه آثار، از ابتدا تا پیش از سبک هندی، با تقلید و ترجمه اصطلاحات موجود در زبان عربی همراه است (نک. محبتی، ۱۳۹۶: ۲۶). با پیگیری این روند، مشخص می‌شود تلاش تأمل‌برانگیزی در زمینه ابداع و استخراج اصطلاحات انتقادی برپایه متون ادبی فارسی صورت پذیرفته است. شاید بتوان دلیل عمده این رکود را، به‌ویژه تا اوایل قرن دهم، پذیرش زبان عربی برای زبان علمی در میان ایرانیان دانست. این فرضیه زمانی محکم‌تر می‌شود که می‌بینیم بسیاری از آثار در نقد و حتی فراتر از آن و تقریباً در همه شاخه‌های علمی و ادبی که با زبان عربی پیگیری می‌شود، با پیشگامی و سردمداری ایرانیان صورت می‌پذیرد (همان: ۲۱).

با ظهور سبک هندی، کانون نقد ادبی رونق می‌گیرد. اصطلاحاتی که در این دوره برای مفاهیم ادبی ساخته می‌شود، از زوایای مختلف بررسی‌پذیر است؛ «اینان مفاهیم تازه‌ای را وارد نقد شعر فارسی کرده‌اند که ناقدان عصر ما هم‌اکنون نیز به بعضی از آنها نیاز دارند؛ از قبیل «ابتدال» که نقطه مقابل آن «غریب» است یا «حسن اسلوب» و «ندرت معنی» و «ریختگی عبارت» و «لزوم مالایلم» (در معنای دیگری به‌جز آنچه در فن قافیه رواج دارد) یا «لفظ لازم» و «مدعا مثل» و «تراشدادگی» و «طرف وقوع» و «سکته حرکتی» و «سکته حرفی» و «سکته خفیف» و «شعر دو لخت» و... (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۴۴-۴۵). خواننده با این اصطلاحات درمی‌یابد که ادیبان و منتقدان عصر به چه عناصری در سخن و سخنوری توجه داشته‌اند.

نقد ادبی به‌شیوه نو در ایران برای «نخستین بار در مقاله "فریتیکا" از میرزا فتحعلی آخوندزاده ظاهر شد» (پارسی‌نژاد: ۱۳۸۰: ۲۶-۲۷). این شیوه نقد ادبی خط سیر تحقیق و تدقیق علمی خود را در تغییر و تحولات ناشی از انقلاب مشروطه پررنگ‌تر کرد و «در فاصله انقلاب مشروطه تا شهرپور بیست (یک دوره سی و پنج‌ساله) دوران طلایی خود را طی کرد. دانشمندانی چون قزوینی، تقی‌زاده، کسروی، بهار و فروزانفر که در نقد و تحقیق ادبی سخت اثبات‌گرا بودند، همگی در همین دوره سی و پنج‌ساله ظهور کردند. البته در این دوره کوتاه نقد ادبی با دیگر علوم ادبی همچون لغت، تاریخ ادبیات، نقد متون و تحقیق ادبی درآمیخته و هنوز فرصت نیافته بود که به استقلال سر بلند کند» (دهقانی، ۱۳۸۰: ۱۰). حاصل این کوشش‌ها با تکاپوی طبری و خانلری برای ساخت اصطلاحات متناسب با مفاهیم زبان فارسی ادامه می‌یابد.

احسان طبری توانست «صدها واژه مفهوم و آسان را در مقابل اصطلاحات بیگانه در علوم سیاسی و اجتماعی و همچنین ادبیات و هنر پیشنهاد کند که برخی مانند "نماد" (symbol)، "دستاورد"، "دگراندیش" و بسیاری دیگر جا افتاده و بعضی دیگر مانند "برونرفت" و "تاریک‌اندیشی" معمول نشده است» (پارسی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۰۶).

خانلری نیز ضمن به نگارش درآوردن مقاله‌های بی‌سابقه انتقادی مانند «زبان شعر»، «ساختمان شعر» و «موسیقی شعر» (پارسی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۹۹)، در عروض فارسی نیز «برای وزن‌ها و بحرهای شعر فارسی طرح تازه‌ای با روش علمی، ابداع کرد... او قوانین عروض فارسی را از عروض عربی جدا کرد و آن را به وضع قوانین مستقل از زبان عربی، که مناسب روح

زبان و شعر فارسی باشد، پرداخت و علائم و اصطلاحات تازه در این باب وضع کرد و نام‌های فارسی زیبایی چون نوا، آوا و ترانه را به‌جای اسامی غریب و طویل و زمخت عربی چون «هزج مثنیٰ اخرم اشتر ازل» نشاناند» (همان: ۸۱-۸۲)؛ البته این کار او به‌دلیل تازگی، با واکنش منفی و متعصبانه سنت‌گرایان روبه‌رو شد؛ اما با وجود این احساس نیاز و تلاش‌های درخور توجه در میان متخصصان فاضل و مشرف به جنبه‌های مختلف متون ادبی، به هیچ‌وجه نمی‌توان ادعای وجود دانشی مستقل (مانند بیان و بدیع و عروض و...) در ادبیات فارسی داشت. کمبودی که بیش از هرچیز از نبودن نظامی اصطلاحی نشأت می‌گیرد.

۳- اهمیت و ضرورت نقد ادبی بومی

دانش بومی، مهارت‌ها و روش‌های علمی است که جوامع علمی برای مدیریت منابع خود از آنها استفاده می‌کنند (Eyzaguirre, 2001؛ به نقل از زمانی، ۱۳۸۲: ۵۵)؛ به عبارت دیگر «بومی‌گرایی را در گسترده‌ترین معنا می‌توان به‌عنوان آموزه‌ای تعریف کرد که خواستار بازآمدن، بازآوردن یا ادامهٔ رسوم، باورها و ارزش‌های فرهنگی بومی است» (بروجردی، ۱۳۷۷: ۳۰).

ضرورت توجه به دانش‌های بومی به ویژه در علوم که به مؤلفه‌های اختصاصی مانند تاریخ، فرهنگ، زبان و زیست‌بوم وابستگی دارند، اهمیت خاصی می‌یابند. داده‌های چنین علمی زمانی کاربردی خواهند بود که به این وابستگی‌ها توجه شود. بر همین اساس و با توجه به اینکه ادبیات و شگردهای ادبی وابستگی ویژه‌ای به نوع زبان و فرهنگ ملت‌ها دارد، اهمیت و ضرورت توجه به دانش بومی نقد ادبی بیشتر آشکار می‌شود.

شفیعی کدکنی مانند بسیاری از منتقدان معاصر معتقد است پیشینهٔ نقد ادبی بومی در ادبیات ما، چندان پر بار نیست و هنوز دانشی بومی به نام نقد ادبی نداریم؛ بنابراین «برای رسیدن به مرحلهٔ نقدِ درست ناگزیریم از پذیرفتن بسیاری از راه و رسم‌های نقد ادبی که در زبان‌های دیگر رواج دارد. ما امروز در مرحلهٔ اقتباس هستیم. تا برسیم به مرحله‌ای که از خود نیز ملاک‌های نقد و بررسی به وجود بیاوریم» (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۲: ۹۶)؛ با این حال چنانکه شفیعی یادآور می‌شود، شعر فارسی از جوانب مختلف معنی، ساخت و صورت در ادبیات جهان بی‌مانند است؛ مفاهیم سرشار عرفانی، امکانات ترکیب‌پذیری زبان، هنر‌سازهای خاصی مانند ردیف نمونه‌های این فردیت‌اند (نک. شفیعی کدکنی، ۱۳۸۲: ۴۷؛ همان، ۱۳۸۷ ب: ۳۰؛ همان، ۱۳۸۷ ج: ۹۳؛ همان، ۱۳۸۹: ۱۲۴-۱۵۰). وی همچنین برای نشان‌دادن ضرورت توجه به این اختصاصات ادبی و مرعوب‌نشدن در مقابل نظریات مشهور ادبی اشاره می‌کند که یاکوبسن از برجسته‌ترین ناقدان فرمالیسم ساختارگرا خاستگاه شعر را استعاره می‌داند؛ در حالی‌که در زبان فارسی «سعدی و هنر سعدی و معجزهٔ کلام او، ردی است بر فرمایشات یاکوبسن، با همهٔ احترامی که برای او قائلیم و بسیار نکته‌ها از او آموخته‌ایم» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۳۵۶)؛ بنابراین با آگاهی و شناخت مباحث جدید و تطبیق و سنجش آن با معیارها و بنیان‌های دیرپای بومی است که می‌توان از کارکردهای نقد ادبی در عمل و به‌گونه‌ای سودمند بهره جست. برای رسیدن به این هدف، نقد ادبی پیش از هر چیز به یک گفت‌وگو ویژه نیاز دارد و بدون این نظام نشانه‌شناختی، نظم و انتقال یافته‌های آن مشوش و ناکارآمد خواهد بود؛ به عبارت دیگر گفتمان نقد ادبی بومی در واقع باید از نظام اصطلاحی دقیق، علمی، تخصصی و متناسب با آثار زبان فارسی برخوردار باشد و تا حد ممکن خلأهای زیر را جبران کند:

- دسته‌بندی و نظم‌بخشی به مفاهیم کلی در نقد ادبی؛
- رفع تشنگی آرا و هم‌پوشانی تعبیر؛
- کمک به اقتصاد زبانی؛
- کاهش آفت کلی‌گویی و اشنانویسی؛
- کاهش نقدهای ذوقی و استحسانی؛
- پدیدآوردن امکان بحث و بررسی و تسهیل هم‌فکری علمی بین متخصصان؛

- داشتن ملاک‌های مشخص برای ارزیابی هدفمند اثر؛
- انتقال دانش تخصصی؛
- ارتباط متخصصان با نوآموزان هر حوزه تخصصی؛
- عینی و مطالعه پذیرکردن پدیدارها (به‌ویژه شعر)؛
- عمیق کردن دانش و گفت‌مان تخصصی.

۴- تحلیل اصطلاحات انتقادی بومی‌سازی‌شده در آثار شفيعی کدکنی

بررسی همه‌جانبه دلایل رواج یک اصطلاح به مطالعه در جنبه‌های مختلف زبانی، زیبایی‌شناسی، روانشناسی، بافتی (زمینه‌های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی) نیاز دارد؛ در این مقاله کوشیده‌ایم با بررسی عواملی که به نظر نگارندگان اهمیت بیشتری دارند، به اصطلاحات انتقادی شفيعی در آثار او توجه شود.

۴-۱ مبانی علمی

با تغییری که پس از رنسانس در مفهوم صفت علمی به وجود آمد، می‌توان گفت اصطلاحات علمی در این دوره از مبانی مشترکی پیروی می‌کنند که وحدتی نسبی به شاخه‌های مختلف علوم می‌بخشند. مهم‌ترین شاخصه علمی بودن در عصر جدید مبتنی بر تجربه و منطقی بودن مسئله است. در علوم ادبی، بیش از همه، زبان‌شناسی زمینه علمی شدن ادبیات را فراهم آورده است و به همین علت نظریه‌های ادبی عمدتاً مبتنی بر مطالعات و یافته‌های زبان‌شناسی هستند. در درجه‌های بعد، نزدیک شدن مطالعات ادبی از جمله نقد به جامعه‌شناسی، روانشناسی و فلسفه‌های قاره‌ای و تحلیلی نیز در صیغه علمی آن نقش داشته است. در نگاهی کلی به آثار شفيعی، غالب اصطلاحات بر مبانی زبان‌شناسی استوارند و از صافی ذهن زبان‌شناسی جدید گذشته‌اند و در کنار آن از مبانی علمی شاخه‌های دیگر علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی، روانشناسی و فلسفه تحلیلی نیز غفلت نشده است.

اصطلاحات بر مبنای زبان‌شناسی	آشنایی‌زدایی؛ دشوارسازی؛ هنر سازه؛ متن پنهان؛ جادوی مجاورت؛ رستاخیز کلمات؛ اصالت موسیقی در شعر؛ انسجام؛ محور عمودی و افقی خیال؛ گروه زبان‌شناسیک؛ خوشه‌های صوتی؛ دلالت موسیقایی؛ ساختار والادی؛ تصاویر مادر؛ اصل رسانگی
اصطلاحات بر مبنای جامعه‌شناسی	نقش تاریخی هنرمند؛ تعدی ادبی؛ جریان‌های ذهنی شاعر؛ دو صدایی شعر فارسی؛ رسالت واژه؛ نمودار شعر فارسی؛ شناوری زبان و رشد خودکامگی؛ صیغه اشرافی صور خیال؛ سنت ادبی؛ ساحت عصری و ساحت تاریخی زبان؛ ساختار ساختارها؛ اراده معطوف به عدالت؛ دیالکتیک زبان و تجربه
اصطلاحات بر مبنای فلسفی	اراده معطوف به آزادی؛ عبور به سوی ناممکن از روی پل زبان؛ حافظه متن؛ شکوه و زیبایی؛ کلام نفسی؛ اقناع؛ اقناع ابلاغی؛ شبکه‌های حاضر و غایب متن
اصطلاحات بر مبنای روانشناسی	شناخت عاطفی و هنری؛ حرکت و ایستایی در صور خیال؛ فراعبارت؛ قدرت احضار کلمات

برخی از عوامل مؤثر دیگر در علمی شدن و عمومیت یافتن اصطلاحات شفيعی کدکنی عبارت‌اند از:

الف) سکولار یا عرفی کردن مفاهیم

به نظر می‌رسد غلبه نگاه پوزیتویستی در دانش‌های جدید باعث شده است شفيعی تا حد ممکن نظریات و اصطلاحات خود را بر مبنای محسوسات و مدرکات سنجش‌پذیر استوار کند. وی شاید نخستین منتقدی است که در بررسی انتزاعی‌ترین متون ادبی، یعنی متون عرفانی نیز از منظری فرمالیستی توجه خود را به صورت و ساخت آنها معطوف می‌کند و عرفان را فرمی هنری از الهیات در نظر می‌گیرد؛ «عرفان چیزی نیست جز نگاه هنری و جمال‌شناسانه نسبت به دین و الهیات و تجربه

دینی. این "نگاه هنری" فقط و فقط در "زبان عارف" قابل مشاهده است» (شفيعی کدکنی، ۱۳۹۹: سی و سه)؛ این تعریف علاوه بر اینکه بر همه صورت‌های عرفان، در همه ادیان منطبق است، «نسبی بودن مفهوم عرفان را نیز توضیح می‌دهد... با این تعریف، سبک‌شناسی عرفان به همان آسانی امکان‌پذیر می‌شود که سبک‌شناسی شعر یا نقاشی. براساس این تعریف، پست و بلند تاریخ عرفان نیز قابل تبیین است... در همین جاست که نقش زبان، به مفهوم سوسوری زبان، در ارزیابی عارفان و آثار آنان آشکار می‌شود» (شفيعی کدکنی، ۱۳۹۲ الف: ۸۶).

او برپایه کتاب معنی معنی ریچاردز، با تمایز گذاشتن بین «زبان علمی» و «زبان عاطفی»، دریچه‌ای به روی محقق ادبی در عرفان و شعر می‌گشاید و آنچه تا پیش از این فقط از رهگذر تفاسیر و تأویلات باری به هر جهت قابل توضیح بود، بر گرد مغناطیس تعریف زبان‌شناسانه از عرفان، اصول و چارچوب تحلیل‌پذیر می‌بخشد؛ «عرفان اصیل جز در یک زبان هنری و جمال‌شناسانه امکان تحقق ندارد و زبان هنری حتی اگر از واژه‌های ارجاعی شکل گرفته باشد به آن واژه‌های ارجاعی حالت عاطفی می‌بخشد، درست به مانند شعر، هم در شعر و هم در گفتار اصیل عارفان، ما با ساحت عاطفی زبان سروکار داریم» (همان: ۳۹). بدین ترتیب اصطلاحاتی که او برای نقد و تحلیل متون عرفانی به کار می‌برد عمدتاً صبغه‌ای زبان‌شناسانه دارند؛ او معتقد است که میان تجربه صوفی و زبان صوفی رابطه‌ای استوار وجود دارد «و هم از این طریق می‌توان دریافت که راه یافتن به جهان عارف جز از تحلیل ساختارهای زبان او و ژرفکاوای در زوایای "معانی اولی" و "معانی ثانوی" موجود در ذهن او امکان‌پذیر نیست» (همان: ۵۵۳). وجه دیگر این سکولارکردن، تاریخ‌مندکردن متون ادبی است؛ او در جایی می‌نویسد: «تردید نیست که تمام مباحثی که تاریخ جمال‌شناسی در پیرامون آنها حرکت کرده است، بر محور تخیل و رمز و عاطفه و چندمعنایی بودن آثار هنری است» (همان: ۷۸-۱۰۰).

ردپای تاریخ‌گرایی و حتی برخی مفاهیم مارکسیستی نیز در اصطلاحات او تأمل‌برانگیز است؛ از جمله اصطلاح «دیالکتیک زبان و تجربه» که با تکیه بر آن، مفاهیم را زاده ماده زبان می‌داند: «هرچه زبان گسترده‌تر شود، عرصه‌های "مفاهیم" و "خواطر" و "معنی"ها گسترده‌تر می‌شود و این سخن حکمت‌گونه پیشینیان را، که گویا مثلی است از عصر ساسانی، به یاد می‌آورد که "زبان، ماده است، هر ساعتی فرزندی زاید"» (همان: ۱۸۱-۱۸۲).

ب) تعریف و تبیین دقیق

یکی از گام‌های اساسی برای طرح یک نظریه یا پیشنهاد یک اصطلاح، برخورداری آن از تعریفی است که حدود مفهوم مدنظر را پوشش دهد؛ «تعریف عبارت است از توصیف مفهوم با استفاده از سایر مفاهیم شناخته‌شده، عمدتاً در قالب کلمات و اصطلاحات. تعریف موقعیت مفهوم را در نظامی از سایر مفاهیم مرتبط تعیین می‌کند» (فلبر، ۱۳۸۱: ۲۰۹). در تاریخ نقد ادبی ما، به این اصل اولیه چندان توجه نشد و ناقدان ما یا از مقوله‌ای تعریفی ارائه نداده‌اند یا این تعریف بر گزاره‌هایی استوار است که ماهیتی حد و مرزدار ندارد. شفيعی در بحثی با عنوان «تلقی قدما از جمال‌شناسی» به این مسئله توجه نشان می‌دهد و می‌گوید: «با اینکه نقد ادبی آدمی را به فلسفه زیبایی و به تعبیری "علم الجمالی" می‌کشاند و قدمای ما هم از این مقوله جدا نیستند ولی هیچ‌گاه در میان قدما کسی به این نپرداخته است که زیبایی چیست... هیچ‌کس نپرسیده است این جمالی که اینقدر درباب آن سخن می‌گویند چیست» (شفيعی کدکنی، ۱۳۹۲ ب: ۴۸۴). همچنین است تعریف ادب و پیوند آن با زندگی که بنیاد اصلی نقد ادبی به شمار می‌رود (همان: ۱۰۴). در بسیاری مباحث دیگر هم اگر تعریفی از مفهوم خاصی ارائه کرده‌اند چندان درخور اتکا نیست؛ زیرا از واژه‌هایی در تعریف استفاده شده است که خود بر مفاهیم شناوری دلالت دارند (رک. همان، ۱۳۸۹: ۱۷۰-۱۷۱). بر این اساس، اگر نکات مهمی هم در تاریخ نقد ادبی زبان فارسی مطرح شده است، چون تعریف و تبیین دقیقی از آن وجود نداشته، هیچ وقت به صورت عمومی به آن توجه نشده است؛ مثلاً «نقطه تعجب در گفتار جاحظ همان «آشنایی زدایی» در چشم‌انداز صورت‌نگرایان روس است. آنچه در کار صورت‌نگرایان روس اهمیت دارد، تئوریزه کردن اینگونه

اندیشه‌هاست و ایجاد یک نظام جامع جمال‌شناسیک؛ وگرنه اجزای سخن ایشان را در گفتار قدمای شرق و غرب، بیش و کم، می‌توان یافت» (همان، ۱۳۹۱: ۳۱۲).

شفیعی کدکنی در تعریف هر اصطلاح به وجه منطقی و علمی (جامعیت و مانعیت) و جنس و فصل و اجزا و مصادیق و احیاناً ریشه‌شناسی آن توجه می‌کند؛ مثلاً در تعریف طنز چنین می‌گوید: «من در این یادداشت براساس تعریفی که خودم از طنز دارم، این مسئله را بررسی می‌کنم و معتقدم تا این لحظه تعریفی جامع‌تر و دقیق‌تر از این تعریف، در باب طنز، در هیچ زبانی نیافته‌ام». او طنز را «تصویر هنری اجتماع نقیضین» معرفی می‌کند و معتقد است که این تعریف محور همه طنزهای واقعی است (همان، ۱۳۸۱: صد و چهار) و می‌افزاید: «تمام طنزهای جاودانه تاریخ، آنهایی هستند که هنرمند ضمن تصویر هنری اجتماع نقیضین، در خدمت تجاوز به تابوها، به ساختن یک "تیپ" موفق شود؛ تپیی که در تاریخ قابل تکرار باشد؛ نمونه‌اش طنز عبید، منجیک، بعضی طنزهای انوری و طنزهای شگفت‌آور حضرت مولانا و سنایی و عطار و در متأخرین ایرج» (همان، ۱۳۹۲ ب: ۴۶۹).

در این زمینه تعریف او از شعر و محورهای پنجگانه آن نیز تأمل‌برانگیز است؛ همچنین است تعریف «جادوی مجاورت»، «شعر جدولی»، «تراحم و هماهنگی تصاویر»، «شعر مغانه» بازتعریف «نظریه نظم»، «تعریف هجو و هزل» و... وجه اشتراک تعریف در همه این اصطلاحات رعایت جنبه علمی، یعنی روشنی در کلام و جامع و کامل بودن در انتقال مفهوم است.

ج) الگوپذیری و نظام‌مندی

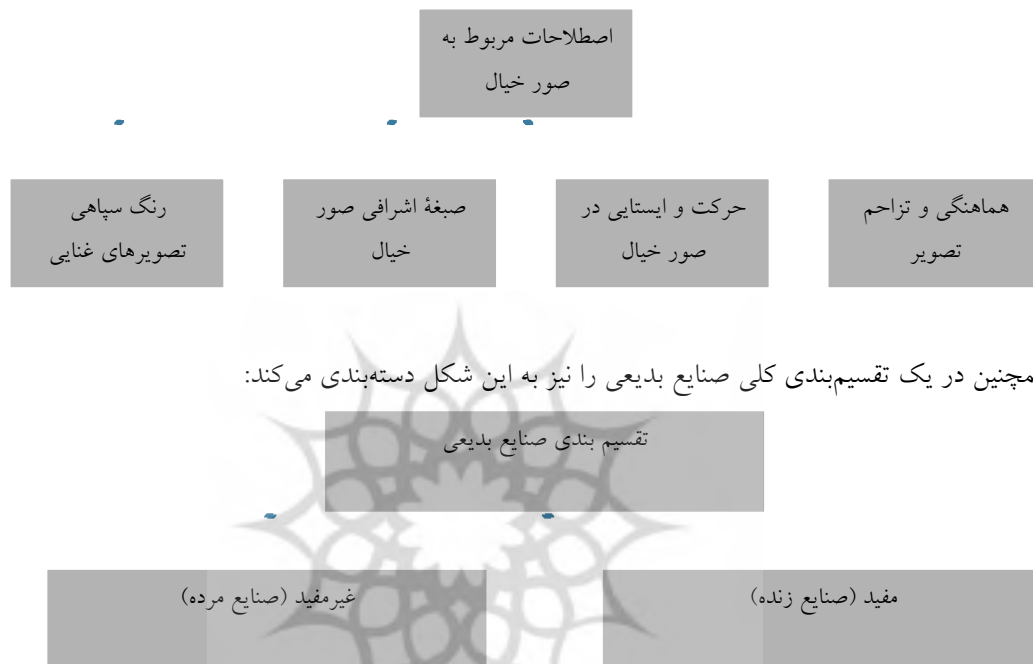
رشد و توسعه هر دانشی در گرو انسجام و روشمندی یافته‌های آن است «به هر حال عالمان در پی حصول معرفت هنجارمند یا معرفت طبیعی شده هستند. معرفتی که سنجش‌پذیر و نظام‌مند باشد» (فتوحی، ۱۳۶۹: ۹۶)؛ بنابراین از ویژگی‌های مهم هر یافته علمی این است که روشمند، هنجاربنیاد و الگوپذیر باشد؛ یعنی بتوان با تکیه بر آن، آثار ادبی را ارزیابی و نقد کرد. در تعریف هنجار می‌توان گفت: «هنجار یا معیار یعنی یک قاعده یا الگو که دسته‌ای از پدیده‌ها و رخدادها از آن تبعیت می‌کنند و نظمی را شکل می‌دهند» (همان: ۱۱۶).

شفیعی پس از تعریف هر اصطلاح، به نقد نمونه‌هایی از آثار ادبی شاخص در ادبیات فارسی می‌پردازد و در قالب یک الگو، روش نقد سایر متون براساس این پارادایم را روشن می‌کند؛ در این زمینه برای مثال می‌توان به بررسی اصطلاح «محور عمودی و افقی خیال» پرداخت که مقتبس از آثار قدما (مرزوقی در شرح حماسه) و احتمالاً نظریات یاکوبسن است؛ اما با تکیه بر تأثیر و اهمیت آن در آثار ادبی فارسی، بومی و کاربردی شده است؛ مقوله‌ای که «یکی از عمده‌ترین مباحث نقد شعر فارسی است که مطلقاً مورد توجه قرار نگرفته است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۱۲۶). شفیعی پس از تعریف اصطلاح (رک. همان: ۱۶۹)، مفصلاً به بررسی و نقد شاعران برجسته ایرانی تا پایان قرن پنجم از این منظر می‌پردازد (همان: ۱۷۶-۱۸۶) و الگویی عملی و کاملاً بومی برای محققان شعر فارسی فراهم می‌کند. چنین رویکردی را می‌توان با بررسی آرای انتقادی و غالب اصطلاحات او مشاهده کرد؛ از جمله در تعریف «شعر»، ارائه «الگوی شعر فارسی»، تعریف و تحلیل نقش انواع و ابعاد «موسیقی در شعر»، اصطلاح «شعر جدولی»، «جادوی مجاورت»، «ادارک بی‌چگونه هنر» و... .

د) طبقه‌بندی مفاهیم

طبقه‌بندی یکی از اصول علمی در تعریف مفاهیم و اصطلاحات است. با این شیوه، ترسیم مفهوم در ذهن مخاطب دارای نظم و چارچوب می‌شود. قسمتی از کار شفیعی در حیطه نقد ادبی بومی، به طبقه‌بندی برخی مفاهیم پراکنده تاریخ ادبیات و دانش‌های ادبی اختصاص دارد؛ از جمله تقسیم اساطیر به اسطوره‌های غنایی، حماسی و پهلوانی (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۵: ۸۵). کارکرد این تقسیم‌بندی این است که چون «هرکدام از این انواع اساطیر، در شعر فارسی، تلقی‌های مختلف داشته‌اند و تحولات تاریخی در پسند یا رد این عناصر اساطیری تأثیرها داشته است» (همان) می‌توان از این زاویه به بررسی دلایل مختلف انتخاب و رواج هر دسته از آنها در ادوار مختلف پرداخت.

او صور خیال را نیز به دو دسته تقسیم می‌کند؛ دسته اول صور خیالی است که میزان ابداعی آنان از بین رفته است و باید آنها را جزو لغات غیرشعری به شمار آورد و آنها را «کلیشه» دانست؛ دسته دیگر خیال‌هایی هستند که تا حدودی برخاسته از ساختار ذهنی و نیروی تخیل شاعرند (همان: ۱۶۳). براساس این تقسیم‌بندی می‌توان به درجه اهمیت هریک از آثار هنری پی برد. همچنین در این باره می‌توان از دسته‌ای از صور خیال نام برد که شفيعی آنان را «تصاویر مادر» می‌نامد؛ «تصویری که برای اولین بار شاعر میان عناصر آن ارتباط ذهنی برقرار کرده باشد» (همان: ۱۴۹) او در کتاب صور خیال در شعر فارسی در حوزه تصاویر، اصطلاحات کاربردی و تأمل‌برانگیزی را به نقد ادبی فارسی وارد می‌کند که می‌توان آنها را به صورت خلاصه در نمودار زیر دید.

همچنین در یک تقسیم‌بندی کلی صنایع بدیعی را نیز به این شکل دسته‌بندی می‌کند:

این دسته‌بندی را در تعریف شعر و عوامل پنجگانه آن نیز می‌توان دید؛ او براساس همین دسته‌بندی به تحلیل تاریخی شعر فارسی می‌پردازد و با روش‌های کیفی و کمی، مباحثی را بررسی می‌کند که بیشتر به صورت مبهم و کلی به آنها پرداخته می‌شد. نمونه‌ای از این نوع بررسی در مقدمه کتاب *گزیده غزلیات شمس بیان شده است* (رک. شفيعی کلدکنی، ۱۳۶۰: پانزده - سی). در این مبحث می‌توان به تعریف موسیقی و انواع آن نیز اشاره کرد. موسیقی شعر در این چشم‌انداز در چهار دسته موسیقی بیرونی، درونی، کناری و اصطلاح بدیع و نو «موسیقی معنوی» جای می‌گیرد (همان، ۱۳۸۸: ۱۱۴). این تقسیم‌بندی در بررسی دلایل برتری آثاری راهگشاست که در اوج و اعتلای هنری هستند و استدلال در این زمینه را عینی و سنجش‌پذیر و آماری می‌کند.

از دیگر نمونه‌های تقسیم موسیقایی می‌توان به دسته‌بندی وی از اوزان شعر فارسی در قالب دو اصطلاح اوزان «خیزابی» و «جویباری» براساس طنین موسیقی وزن‌ها و ضرب‌آهنگ موجود در آنها (همان، ۱۳۸۹: ۳۹۵) اشاره کرد.

ه) پرهیز از سوگیری ایدئولوژیک و عطف توجه به متن

یکی از بایستگی‌های نگاه علمی در نقد ادبی، پرهیز از سوگیری‌های ایدئولوژیک است. عموماً نگاه ایدئولوژیک صرف نسبت به هر پدیده‌ای مانعی در برابر انعطاف‌پذیری و استقلال ذهنی است و اگر ذهنی مستقل نباشد نمی‌تواند در راه درست تحلیل بماند. این موضوع به‌ویژه در آغاز راه نقد ادبی جدید در دوره معاصر یکی از آفت‌های نقد به شمار می‌رود و می‌توان

رد آن را در آثار کسانی مانند احسان طبری، فاطمه سیاح و... دید که چگونه در آن برهه از تاریخ «نقد ادبی جولانگاه کشمکش‌های اعتقادی و تصفیه حساب‌های سیاسی» می‌شود (دهقانی، ۱۳۸۰: ۱۰).

اگر به نظریات و اصطلاحاتی که با پشتوانه‌هایی ایدئولوژیکی ایجاد می‌شود، مدت زمانی هم توجه شود، باز گذرا خواهد بود؛ به اصطلاح، نظریات و اصطلاحات «تاریخ مصرف‌داری» هستند که با گذر زمان از رونق و اعتبار می‌افتند. توجه شفيعی به متن و زمینه‌های زیباشناختی و زبان‌شناسیک متون ادبی و پرهیز از درافتادن در مغالطه‌های نیت مؤلف و تأثیر متن، تاحد بسیاری اصطلاحات او را از رنگ ایدئولوژیک دور کرده است و این حساسیت آگاهانه حتی در زمینه‌های پژوهشی اصیل مانند تصحیح متون نیز در این منتقد دیده می‌شود (نک. مقاله «نقش ایدئولوژیک نسخه‌بدل‌ها» در مجله نامه بهارستان، سال پنجم، شماره ۹ و ۱۰). بررسی جامعه آماری در زمینه میزان پذیرش اصطلاحات شفيعی در میان پژوهشگران و ناقدان ادبی نشان می‌دهد که با گذر زمان، توجه به این اصطلاحات و استفاده از آنها در تحلیل متون ادبی رو به فزونی نهاده و یکی از عوامل این رواج پرهیز از تأثیر احساسات امپرسیونیستی، ناسیونالیستی، ارزش‌گذارانه و اغراق‌گونه در نظریات و وضع اصطلاحات است.

۲-۴ بلاغت اصطلاح

جدا از زمینه‌های فنی فوق، همواره خلاقیت و ذوق مؤلف در استفاده از زبان، نقش مهمی در پذیرش یک اصطلاح در جامعه گسترده‌تر مخاطبان دارد. قریحه شعری و ذوق هنری شفيعی و تلفیق آن با نگاه علمی، به ساخت اصطلاحات مناسبی در نقد ادبی جدید فارسی انجامیده است؛ برای مثال وی در انتخاب نام اصطلاح «جادوی مجاورت» که گویای مفهوم اصطلاح نیز هست، می‌گوید: «اگر گفته بودم "افسون مجاورت" یا "جادوی همنشینی" یا "افسون همنشینی" بنابر گفته بسیاری از اهل ادب و حتی علمای اصول و جمعی از اربابان منطق، هر کدام از این ترکیبات، می‌توانست بدل از دیگری بیاید و همان معنی را که ترکیب نخستین در ذهن ایجاد کرده بود، ایجاد کند؛ اما اندکی تأمل درین نمونه‌ها و مقایسه آنها با "جادوی مجاورت" این اندیشه را به ذهن می‌آورد که در "جادوی مجاورت" نوعی تأثیر یا سایه‌روشن معنایی وجود دارد که در "جادوی همنشینی" نیست» (شفيعی کدکنی، ۱۳۷۷: ۱۶). ساخت بسیاری از اصطلاحات شفيعی مبتنی بر تشبیه و استعاره یا حس‌آمیزی است که هم به زیبایی و هم به دریافت روشن‌تر معنی اصطلاح یاری می‌رساند. نمونه‌های آن را می‌توان در جدول زیر دید.

شعر جدولی؛ دسته‌کلید قافیه؛ نمودار شعر فارسی؛ خوشه‌های صوتی؛ اوزان جویباری	تشبیه	
رسالت واژه؛ تراجم تصویر؛ تصاویر مادر؛ حرکت و ایستایی در صور خیال؛ ساختار والادی؛ موسیقی درونی، بیرونی، میانی، کناری؛ ایمازهای آشنا؛ دوصدایی شعر؛ اوزان خیزابی؛ محور عمودی و افقی خیال؛ حافظه متن و...	استعاره	
رنگ سپاهی در تصاویر غنایی؛ اوزان شفاف؛ اوزان کدر؛ موسیقی معنوی	حس‌آمیزی	
ادراک بی‌گونگی هنر؛ صور خیال؛ جادوی مجاورت؛ شعر منثور؛ سهل ممتنع	بدیع	

۵- بررسی نقاط ضعف و قوت اصطلاحات انتقادی شفيعی کدکنی در نقد ادبی

۱-۵ کاربردی بودن و شیوع اصطلاح

یکی از ملاک‌های مفید بودن یک نظریه یا اصطلاح آن است که متخصصان آن دانش، آن اصطلاحات یا نظریه را بپذیرند. رواج عملی نظریه و اصطلاح، از این نظر، نوعی آزمون نیز به شمار می‌آید. در بررسی اصطلاحات شفيعی از این زاویه

می‌توان به این نتیجه رسید که بسیاری از این اصطلاحات راه خود را به تحلیل متون ادبی زبان فارسی گشوده‌اند. شمار فراوان پایان‌نامه‌ها، رساله‌های دکتری و مقالاتی که بر مبنای این نظریات به نگارش درآمده‌اند، خود گواهی بر کاربردی بودن این آرا در نقد است. اصطلاحاتی مانند «صور خیال»، «جادوی مجاورت»، «محور عمودی و افقی خیال»، «هماهنگی و تزامن تصویر»، «عناصر تعریف شعر»، «جلوه‌های موسیقی؛ درونی بیرونی، کناری و معنوی» از جمله اصطلاحاتی هستند که تحلیل‌گران از آنها بسیار استفاده کرده‌اند.

۵-۲ کمک به بومی‌سازی نقد ادبی

پیشتر به علل و اهمیت بومی‌سازی در نقد ادبی پرداختیم و گفتیم در ریشه‌یابی «بحران نقد ادبی» در زبان فارسی با دو مشکل عمده روبه‌رو هستیم: الف) نارسایی اصطلاحات نقد سنتی به دلیل نبود راه و روش جدید نقد و همچنین تکیه بر زبان عربی؛ ب) نگاه صرفاً اقتباسی به نظریه‌های جدید غیربومی. راه حل برون‌رفت از این بحران، پیش‌گرفتن راه سوم است که از گذر تلفیق سنت و مدرنیته به بومی‌سازی نقد ادبی می‌انجامد و دستیابی به آن مستلزم وجود پژوهشگرانی است که هم بر متون تحقیقی کهن فارسی اشراف داشته باشند و هم با نظریات نو نقد در تعامل باشند. شفيعی کدکنی از منتقدانی است که با درک درست این نقیصه و در پاسخ به این نیاز و ضرورت، عمده همتش را بر به‌روزرسانی دانش‌های قدیمی ادبی براساس مبانی علمی و رویکردهای تازه نقد قرار داده است. او با توجه به دانش بومی، بوطیقای ادب فارسی و ظرفیت‌های زبان فارسی، از شیوه‌های مختلف در اصطلاح‌سازی استفاده می‌کند. بخش تأمل‌برانگیزی از اصطلاحات او اقتباس‌های سازگار شده از اصطلاحات نظریات جدید نقد به‌ویژه نقد فرمالیستی، ساختارگرا و هرمنوتیک هستند؛ مانند اصطلاح «ساختار ساختارها»، «شبکه‌های حاضر و غایب متن»، «آشنایی‌زدایی»، «ساحت عصری و تاریخی» و... که با تمهید مقدمات نظری با ساختار زبان فارسی سازگار می‌شوند و گاهی نیز با وضع اصطلاحات نو و بی‌سابقه که باز هم مبتنی بر نظریه‌پردازی دقیق‌اند، خلأهای تأمل‌برانگیزی را در نقد ادبی پر می‌کند؛ «جادوی مجاورت»، «محور عمودی و افقی خیال»، «موسیقی معنوی»، «شعر جدولی»، «سنت ادبی»، «منظومه فکری»، «نمودار شعر فارسی»، «زبان شعر در نثر»، «هماهنگی و تزامن تصویر»، «کاریکراماتور» و... از این اصطلاحات هستند. اهمیت این اصطلاحات در این است که از بطن متون ادبی فارسی برآمده‌اند و بر بوطیقا و فرم زیبایی‌شناسی و ذائقه ادبی شعر فارسی مطابق‌اند.

۵-۳ صورت‌بندی جدید از مباحث قدیم

در تاریخ نقد ادب فارسی مفاهیم و اصطلاحاتی وجود دارند که با وجود اهمیت اساسی، به دلیل فقر نظریه‌پردازی، در دوره معاصر کارایی لازم را ندارند. یکی از کارهای مؤثر شفيعی در نقد ادبی، کاربردی کردن این اصطلاحات و مفاهیم از طریق تطبیق آنها بر مفاهیم جدید است؛ برای مثال اصطلاح «توخی» جرجانی را به صورت «قدرت احضار کلمات» به‌روزرسانی می‌کند (شفيعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۷۸)؛ «آنچه هنر اصلی یک نویسنده را تشکیل می‌دهد تنها گستردگی واژگان به معنی عام کلمه نیست؛ زیرا با در دست داشتن یک کتاب لغت، بسیاری کسان می‌توانند دایره لغوی نگارش خویش را گسترش دهند؛ آنچه درین مقام اهمیت دارد، "قدرت احضار کلمه‌هاست" به تناسب نیاز بلاغی مؤلف در ادای مقصود خویش با تمام حواشی و سایه‌روشن‌های معنای کلمه، که در آن مقام جایی برای مقوله ترادف وجود ندارد» (همان، ۱۳۷۸: صد و هفتاد و دو)؛ یا پیشنهاد اصطلاح «انسجام» برای برابر نهاد «فرم»؛ «با همه اهمیتی که فرم در نقد معاصر دارد؛ ما از کلمه فرم در زبان این دسته از نظریه‌پردازان ادبی، همان انسجام خودمان را می‌فهمیم» (همان، ۱۳۹۱: ۸۳)؛ یا طرح واژه «خیال» به جای «ایماژ»: «از این پس خیال می‌گوییم به جای ایماژ. اگرچه تصویر را جایگزین ایماژ کرده‌اند، باید کلمه‌ای جست که استعاره و کنایه و تشبیه و... را مجموعاً برساند» (همان، ۱۳۹۲ ب: ۴۵۶) و نمونه‌های دیگر؛ «آنچه "آشنایی‌زدایی" خوانده می‌شود، در واقع همان چیزی است

که ناقدان سبک هندی پیش از اینها از آن به عنوان "معنی بیگانه" یاد کرده‌اند؛ در دوره سبک هندی، شاعران فعال کردن هنر‌سازها را "معنی بیگانه" می‌خوانده‌اند و در جوهر اندیشه ایشان هم چیزی از نوع آشنایی‌زدایی وجود داشته است که به صورت "معنی بیگانه" خود را نشان می‌داده است» (همان، ۱۳۹۱: ۹۸).

۶- تقسیم‌بندی اصطلاحات

اصطلاحات شفيعی کدکنی را می‌توان در سه دسته جای داد: الف) اصطلاحات ابداعی؛ ب) اصطلاحات اقتباسی؛ ج) اصطلاحات برابر‌نهاد.

۱-۶ اصطلاحات ابداعی

اصطلاحاتی هستند که تا حد زیادی بر مبنای ایده‌پردازی، تحلیل و قریحه فردی ساخته شده‌اند و بر نظام منسجم تئوریک و نمونه‌ها و شواهد تجربی و کاربردی متعدد استوارند: «تصویرهای پارادوکسی»، «دسته کلید قافیه»، «شعر جدولی»، «جادوی مجاورت»، «کاریکراماتور»، «محور عمودی و افقی خیال»، «هماهنگی و تراحم تصویر»، «حرکت و ایستایی در صور خیال»، «موسیقی معنوی»، «اوزان خیزابی و جویباری»، «اوزان شفاف و کدر» و... از جمله این اصطلاحات هستند.

۲-۶ اصطلاحات اقتباسی

اصطلاحات اقتباسی شفيعی عموماً از جریان‌های مهم نقد ادبی در دوره معاصر به‌ویژه فرمالیسم، ساختارگرایی، جامعه‌شناسی ادبیات، هرمنوتیک و همچنین نقد ادبی کلاسیک فارسی و عربی از جمله آرا و نظریات کسانی مانند جرجانی و جاحظ و تاحدی منتقدان سبک هندی گرفته شده‌اند. در این اقتباس، یا آن اصطلاحات با ساختار زبان فارسی منطبق شده و یا با بازتعریف و به‌روزرسانی، آنها را دوباره به حوزه نقد وارد کرده است؛ «اراده معطوف به آزادی» که می‌توان آن را اقتباسی از نظریه «اراده معطوف به قدرت» نیچه دانست، «دوصدایی شعر» و اقتباس آن از باختین، «بوطیقای شعر» و تأثیرپذیری از تودوروف، «شعر؛ رستاخیز کلمات» برگرفته از تعریف شکلوفسکی از شعر، «نظریه نظم» بازتعریف از جرجانی، بازتعریف «خیال»، بازتعریف «انسجام»، تعریف «عرفان»، «طنز»، «شطح»، «شعر مغانه» و اصطلاحاتی از نقد ادبی سبک هندی از جمله: «زمین»، «معنیداد»، «معنی بیگانه»، «معنی و یعنی» و...

۳-۶ اصطلاحات برابر‌نهاد

دسته سوم اصطلاحات در حوزه ترجمه قرار می‌گیرند؛ یعنی برای اصطلاحات نقد ادبی بیگانه معادل‌هایی پیشنهاد داده‌اند؛ از جمله این اصطلاحات عبارت‌اند از: «آشنایی‌زدایی»، «فواویزی»، «hybridization»، «متن پنهان»، «intertextuality»، «هنر‌سازه»، «priem»، «درشم»، «characteristic»، «گزارگان»، «Phraseological Units»، «فراعبارت»، «supra-phasal entities»، «واگت»، «phraseology»، «ساختار والادی»، «Stratified Structure». در اصطلاحات ترجمه‌شده، اهالی نقد از «آشنایی‌زدایی»، «هنر‌سازه» و «رستاخیز کلمات» بیش از دیگر اصطلاحات استقبال کرده‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد معادل‌های برابر‌نهاد شفيعی در مقایسه با دیگر اصطلاحات او با استقبال کمتری روبه‌رو شده‌اند. گاهی غرابت معنایی، ثقیل بودن و نارسایی از دلایل این جانفتادگی اصطلاحات هستند.

۷- بوطیقای ساخت اصطلاح

۱-۷ وام‌گیری از حوزه‌های دیگر

یکی از روش‌های شفيعی در ساخت اصطلاح، مانند بسیاری از نظریه‌پردازان دیگر، وام‌گیری اصطلاح از حوزه‌های دیگر دانش است؛ مثلاً اصطلاح «ساختار والادی» که مربوط به حوزه کشاورزی است؛ یا اصطلاح «دُرشم» که اصطلاحی در حوزه

زبان عامیانه است و اصطلاح «فاوامیزی» که از حوزه علوم طبیعی و گیاه‌شناسی گرفته شده است. این اصطلاحات بیشتر برای برابرنهادن اصطلاحات ترجمه استفاده شده‌اند.

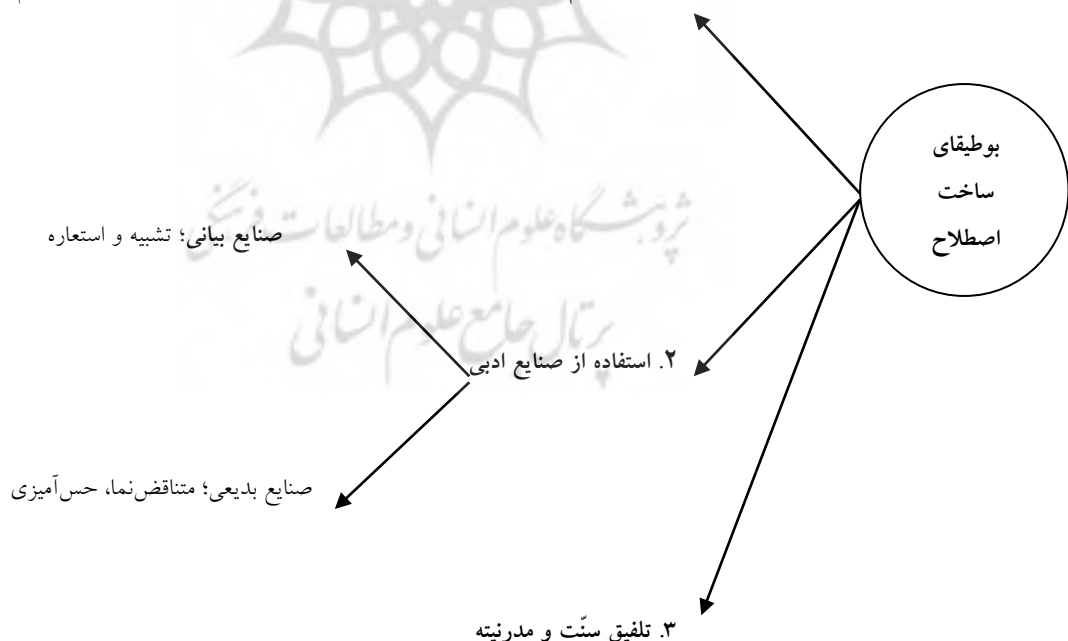
۲-۷ استفاده از صنایع ادبی

چنانکه پیشتر اشاره شد، ساختار مجازی (تشبیهی، استعاری) فراوانی چشمگیری در اصطلاحات شفيعی دارد. به نظر می‌رسد مهم‌ترین کارکرد این ساخت، علاوه بر زیبایی‌شناسی، وضوح‌بخشیدن به فهم اصطلاح در کمال اختصار است؛ گاه با یک اضافه تشبیهی معنای یک اصطلاح کاملاً برای مخاطب روشن می‌شود؛ از اصطلاحات تشبیه‌محور می‌توان به «شعر جدولی»، «منظومه فکری»، «تصاویر مادر» و «نمودار شعر فارسی» اشاره کرد. از نمونه‌های استعاری آن به «محور عمودی و افقی خیال»، «تراحم تصویر»، «جریان‌های ذهنی شاعر»، «حرکت و ایستایی صور خیال»، «موسیقی بیرونی، درونی، میانی و کناری»، «اوزان کدر و شفاف»، «رنگ سپاهی»، «ساحت عصری و ساحت تاریخی»، «ایماژهای آشنا»، «دو صدایی شعر»، «شبکه‌های حاضر و غایب متن»، «متن پنهان»، «هنر سازه»، «ساختار والادی»، «کنسرو کلمات» و... می‌توان اشاره داشت. در ساخت برخی اصطلاحات دیگر نیز از صنایع بدیعی بهره گرفته شده است؛ برای نمونه «ادراک بی‌چگونگی هنر»، «صور خیال»، «جادوی مجاورت»، «شعر منتور»، «موسیقی معنوی» براساس صنعت حس‌آمیزی و متناقض‌نمایی ساخته شده‌اند.

۳-۷ تلفیق سنت و مدرنیته

یکی از روش‌های شفيعی در ساخت اصطلاحات، اقتباس از اصطلاحات جدید در نقد ادبی و تزریق مفاهیم بومی در آنهاست. بدین روش خواننده آشنا با مباحث جدید می‌تواند مفاهیم کهن را بهتر و امروزی دریابد؛ اصطلاحاتی مانند اراده معطوف به آزادی یا عدالت، ادراک بی‌چگونگی هنر، تصویر مادر، حرکت و ایستایی در صور خیال، دیالکتیک زبان و تجربه، محور عمودی و افقی خیال از این جمله است.

۱. وام‌گیری از حوزه‌های دیگر؛ زبان عامیانه، حوزه کشاورزی، حوزه علوم طبیعی و گیاه‌شناسی

۸ نتیجه

در این مقاله تلاش شد با این پیش‌فرض که داشتن دانش نقد ادبی بومی، مستلزم خلق نظام و گفتمان اصطلاحی منسجم و همه‌گیری در میان متخصصان و پژوهشگران ادبیات است، نشان داده شود که شفيعی از معدود نظریه‌پردازان معاصر است که

توانسته با خلق این نظام اصطلاحی مبتنی بر روش‌های علمی و جانداختن آنها در گفتمان نقد ادبی فارسی، سهم مهمی در بومی‌سازی نقد ادبی داشته باشد. براساس بررسی‌های این پژوهش، اصطلاحات شفيعی در سه دسته ابداعی، بازتعریف‌شده یا اقتباسی و ترجمه جای می‌گیرند که در عین تلاش برای زنده کردن نظریه‌های مغفول نقد و بلاغت قدیم تا حد زیادی براساس روش‌های علمی جدید به‌ویژه زبانشناسی، فلسفه و جامعه‌شناسی ادبیات شکل گرفته‌اند؛ بنابراین بر منظومه ذهنی منسجمی متکی هستند؛ همچنین در ساخت آنها به بلاغت در عین اختصار توجه شده و استفاده از صنایع ادبی مانند تشبیه و استعاره وضوح، سادگی و فهم‌پذیری بیشتری به آنها بخشیده است. تعریف دقیق اصطلاح، به دست دادن شواهد متعدد و الگوی پذیر کردن، رعایت بی‌طرفی و نگاه صرفاً ادبی و طبقه‌بندی‌های کاربردی از چیزهای دیگری است که این اصطلاحات را هرچه بیشتر نزد متخصصان محبوب کرده است؛ چنانکه به‌طور انکارناپذیری در پژوهش‌های ادبی معاصر به‌ویژه پژوهش‌های دانشگاهی و علمی جا باز کرده‌اند. اهمیت این اصطلاحات بیش از هر چیز در این است که چون مسبوق بر مطالعه آثار زبان فارسی و تسلط بر آنها هستند، از قابلیت انطباق کامل با ساختار زبان فارسی بهره‌مندند و براساس سنجش دقیق و به‌واسطه به دست دادن ملاک‌های شفاف در این زمینه طرح‌ریزی شده‌اند؛ بنابراین با تدوین این اصطلاحات می‌توان به شکل‌گیری نقد ادبی بومی آکادمیک در ایران امیدوار بود.

منابع

۱. آبرامز، ام اچ (۱۳۸۷). فرهنگ توصیفی اصطلاحات نقد ادبی، ترجمه سعید سبزیان، تهران: راهنما.
۲. بروجردی، مهرداد (۱۳۹۶). روشنفکران ایرانی و غرب، تهران: فرزانه روز.
۳. پارسی‌نژاد، ایرج (۱۳۸۰). روشنگران ایرانی و نقد ادبی، تهران: سخن.
۴. _____ (۱۳۸۸). احسان طبری و نقد ادبی، تهران: سخن.
۵. _____ (۱۳۸۷). خانلری و نقد ادبی، تهران: سخن.
۶. پیرس، چارلز (۱۳۸۲). «پرسش‌هایی درباره توانایی‌های خاص انسان»، فصلنامه ذهن، شماره ۱۵ و ۱۶، ۱۹۷-۱۵۳.
۷. حسینی بهشتی، ملوک‌السادات (۱۳۹۳). ساخت‌واژه و مهندسی دانش، تهران: پژوهشگاه علوم و فناوری اصطلاحات ایران.
۸. دهقانی، محمود (۱۳۸۰). پیشگامان نقد ادبی ایران، تهران: سخن.
۹. زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۱). نقد ادبی، جلد اول، تهران: امیرکبیر.
۱۰. زمانی، ناصر؛ عبدالملکی؛ محمد (۱۳۸۲). «تبادل دانش بومی»، مجله جهاد، سال ۲۳، ش ۲۵۸، ۵۵-۶۴.
۱۱. شفيعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۹۲). با چراغ و آینه، چاپ چهارم، تهران: سخن.
۱۲. _____ (۱۳۹۹). تذکره‌الاولیا، چاپ هفتم، تهران: انتشارات سخن.
۱۳. _____ (۱۳۹۱). رستاخیز کلمات، چاپ سوم، تهران: سخن.
۱۴. _____ (۱۳۸۷ ب). ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت، چاپ پنجم، تهران: سخن.
۱۵. _____ (۱۳۸۷ الف). شعر معاصر عرب، چاپ دوم، تهران: سخن.
۱۶. _____ (۱۳۷۵). صور خیال در شعر فارسی، چاپ ششم، تهران: نشر آگه.
۱۷. _____ (۱۳۹۱). موسیقی شعر، چاپ سیزدهم، تهران: نشر آگه.
۱۸. _____ (۱۳۸۶). مصیبت‌نامه عطار، چاپ سوم، تهران: سخن.

۱۹. _____ (۱۳۸۷ ج). قلندریه در تاریخ، چاپ سوم، تهران: سخن.
۲۰. _____ (۱۳۹۰). شاعری در هجوم منتقدان، چاپ سوم، تهران: نشر آگه.
۲۱. _____ (۱۳۹۲ الف). زبان شعر در نثر صوفیه، چاپ چهارم، تهران: سخن.
۲۲. _____ (۱۳۸۱). اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید، چاپ پنجم، تهران: نشر آگه.
۲۳. _____ (۱۳۸۸). غزلیات شمس تبریز، چاپ چهارم، تهران: سخن.
۲۴. _____ (۱۳۸۶). مختارنامه، چاپ سوم، تهران: سخن.
۲۵. _____ (۱۳۷۷). «جادوی مجاورت»، بخارا، شماره ۲، ۱۵-۲۶.
۲۶. عباسی، حبیب‌الله (۱۳۸۷). سفرنامه باران، تهران: سخن.
۲۷. فتوحی، محمود (۱۳۹۶). درآمدی بر ادبیات‌شناسی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۲۸. _____ (۱۳۸۵). نقد ادبی در سبک هندی، تهران: سخن.
۲۹. فلبر، هلموت (۱۳۸۱). مبانی اصطلاح‌شناسی، ترجمه محسن عزیزی، تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
۳۰. محبتی، مهدی (۱۳۸۸). از معنا تا صورت، تهران: سخن.
۳۱. یعقوب‌نژاد، محمدهادی (۱۳۹۴). «نقش اصطلاح‌شناسی در توانمندسازی فقه»، فصلنامه کاوشی نو در فقه، سال ۲۲، ش ۳، ۷-۶۲.

32. Swedberg, Richard (2017). *on the Heuristic role of concepts in theorizing: Theory in action.*

33. Peirce, Charles Sanders (1998). *The ethics of terminology in: The essential Peirce. Volume 2. 1893-1913.* Indiana University Press.

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی